

บทบรรณาธิการ

ภาพปก *วารสารจุดยืน* ฉบับปฐมฤกษ์ เป็นรูปกลุ่มต้นไม้หลากหลายสีต่างขนาด ต่างพันธุ์ ดูเหมาะเจาะที่จะสื่อถึงการเติบโตของสตรีศึกษาในประเทศไทย ต้นไม้ส่วนมากมักจะมีถิ่นเดิมมาจากที่อื่นแล้วไปโตในที่ใหม่ และต้นไม้ส่วนมากก็จะกลายพันธุ์ไปตามสภาพของสิ่งแวดล้อม ยิ่งไปกว่านั้น ต้นไม้แต่ละต้นต่างก็เติบโตไปตามปัจจัยทางชีวภาพตามสายพันธุ์และปัจจัยสิ่งแวดล้อม ไม่มีใครคาดเดาได้ว่าต้นไม้ต้นหนึ่งจะมีกิ่งตรง กิ่งคด แตกสาขาอย่างไร และที่สำคัญ ต้นไม้แต่ละต้นต่างก็มีความสุขมาให้เห็นได้ด้วยตาเปล่า

การเติบโตของสตรีศึกษาในประเทศไทยในช่วงเวลากว่า 20 ปีที่ผ่านมา ได้รับแรงขับและพลังสนับสนุนทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ แต่ปัจจัยสำคัญของการเติบโตของสตรีศึกษาในประเทศไทยไม่ได้อยู่ที่งบประมาณสนับสนุนจากต่างประเทศ ไม่ได้อยู่ที่พัฒนาการของการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยในประเทศไทย แต่อยู่ที่เจตจำนงที่ตั้งมั่นของบุคคลจำนวนหนึ่งที่ยืนหยัดจะศึกษาเรื่องผู้หญิงตามแนวคิดสตรีนิยม เจตจำนงของบุคคลจำนวนหนึ่งที่ยืนหยัดจะทำงานเรื่องการเมืองตามแนวคิดสตรีนิยมและที่ยืนหยัดจะดำเนินชีวิตตามวิถีทางที่ตนเลือก เจตจำนงเหล่านี้คือปัจจัยหลักที่ทำให้ในวันนี้คำว่า “สตรีศึกษา” และ “สตรีนิยม” เป็นคำศัพท์ที่แวดวงวิชาการไทยเริ่มคุ้นหู แม้จะไม่กระจางนักว่าทั้งสองคำสื่อถึงอะไร ณ วันนี้เราอาจจะกล่าวได้ว่าความเข้าใจเกี่ยวกับสตรีศึกษาและสตรีนิยมจะยังจำกัดอยู่ในกลุ่มนักวิชาการนักเคลื่อนไหวทางสังคมจำนวนหยิบมือหนึ่ง แต่การตอบรับเริ่มเป็นไปในทางบวกและกระแสดักค้ำเริ่มจะแผ้วเบา แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ากระแสรับและสนับสนุนให้สตรีศึกษาและสตรีนิยมฝังรากลึกในสังคมไทยจะเพิ่มพลังขึ้นแต่อย่างใด

สถานะของสตรีศึกษาและสตรีนิยมในสังคมไทยวันนี้เป็นเหมือนกับต้นไม้ข้างรั้วในสวนที่แอบโต อาศัยปุ๋ยและน้ำเลี้ยงที่เจ้าของสวนรดให้ต้นไม้อื่นในสวน ครั้นเมื่อเจ้าของสวนสังเกตเห็นต้นไม้นี้ก็ไม่ว่าจะทำฉันใด จะถอนทิ้งก็ต้องเสียเงินจ้างคนมาถอนและทำรั้วใหม่ ทั้งก็ยังเสียดายว่าต้นไม้นี้อาจจะออกดอกออกผลที่ทำเงินให้ในภายหลัง จะปล่อยให้ไว้ก็ดูรกตา จะทำฉันใดดี ฉันใดก็ฉันนั้น ทั้งสังคมไทยในวงกว้างและสังคมวิชาการไทยต่างก็ไม่ว่าจะจัดการกับสิ่งที่เรียกว่าสตรีศึกษาและสตรีนิยมในประเทศไทยอย่างไร

บทความต่างๆ ใน *วารสารจุดยืน* ฉบับปฐมฤกษ์นี้ต้องการจะสื่อความสวยและข้อดีของการศึกษาเรื่องผู้หญิงในสังคมไทยเพื่อเป็นข้อเสนอว่าควรพิจารณาและทำความเข้าใจกับสิ่งที่เรียกว่าสตรีศึกษาและสตรีนิยมไทยอย่างไรและควรส่งเสริมอย่างไร

ทำไมต้องมีสตรีศึกษา

ครูสตรีศึกษาของผู้เขียนมีชุดคำถามคลาสสิกอยู่ชุดหนึ่งในการตรวจงานเขียนงานวิจัยของนักเรียน

- Why should other feminists not interested in Thai history read your work?
- Why should other people interested in Thai history but not women's issues read your work?
- What will happen if those who are interested in women's issues and Thai issues do not pay attention to your argument?

ครูสอนต่อไปว่า ภาระที่สำคัญของนักเรียนสตรีศึกษา คือ การนำเสนอข้อวิเคราะห์ที่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงอย่างจริงจัง และเป็นข้อวิเคราะห์ที่ทำให้ผู้อ่านไม่ว่าจะนิยมชมชอบสตรีศึกษาหรือไม่ต้องยอมรับว่าการไม่เห็นความสำคัญของประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงในกิจกรรมการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมจะผลิตความรู้ที่นอกจากจะไม่รอบด้านแล้ว ยังเป็นความรู้ที่ผิดอีกด้วย

โดยนัยยะนี้ สตรีศึกษาจึงไม่ใช่แค่การเอาเรื่องผู้หญิงและประสบการณ์ของผู้หญิงไปใส่ในงานศึกษากระแสหลัก หรือการศึกษาเรื่องผู้หญิงจากระเบียบวิธีที่มีอยู่ในแต่ละสาขาวิชา แต่เป็นกิจกรรมทางวิชาการที่อาจจะมีสมรรถนะในการสั่นคลอนสถานะและโครงสร้างความรู้ที่มีอยู่ได้ ถ้าความรู้สตรีศึกษาได้มาจากการใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมและโดยผู้ศึกษาที่มีทักษะ

ณ วันนี้ เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าเราไม่มีกำลังและทักษะที่พอเพียงในการศึกษาประสบการณ์ผู้หญิงในสังคมไทย ซึ่งเรื่องนี้เป็นประเด็นที่มีประวัติศาสตร์ที่เราจำเป็นต้องทำความเข้าใจว่ามีที่มาที่ไปอย่างไร เพื่อให้สามารถหาช่องทางปรับปรุงแก้ไขต่อไป

สตรีศึกษาคืออะไร

การทำความเข้าใจเรื่องสตรีศึกษาให้กระจ่างต้องแยกแยะความแตกต่างระหว่างคำว่า “สตรี” และ “ผู้หญิง” ให้ออก ตามนิยามความหมายที่บัญญัติไว้ใน พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน “สตรี” หมายถึง กัลยาณี หรือผู้ที่มีคุณสมบัติพร้อม “ผู้หญิง” หมายถึง คนที่เกิดลูกได้ หรือมีโยนีเป็นอวัยวะสืบพันธุ์ ในความหมายที่แตกต่างของคำสองคำนี้ อาจกล่าวได้ว่า “สตรี” คือ ภาษาราชการ หรือทัศนะของรัฐที่มีต่อบทบาททางสังคมของคนที่ถูกเพศหญิง ส่วน “ผู้หญิง” นั้น ถูกนิยามตามบทบาทเพศ ในชีวิตประจำวันเรามักจะใช้คำว่า “สตรี” กับผู้ที่เราต้องการยกย่อง เราจะได้ยินคำกล่าว “สตรีเลว” ส่วนคำว่า “ผู้หญิง” นั้น เปิดกว้าง กว้างมาก โดยใช้ได้กับทั้งคนเพศหญิงทั่วไป ไม่ว่าจะดีหรือเลวอย่างไร เมื่อโยงความหมายนี้มาถึงสตรีศึกษา คำถามที่ผู้เขียนคิดว่าพึงใส่ใจเป็นอย่างยิ่ง คือ สตรีศึกษาควรจะเป็นการเรียนรู้ความเป็นไปในสังคมจากมาตรฐาน “สตรี” หรือ “ผู้หญิง”

ถ้าสตรีศึกษาจะวิเคราะห์แต่เรื่องสตรีแล้ว เราก็จะสร้างความเข้าใจเรื่องผู้หญิงในประเทศไทยจากอุดมการณ์ทางการเมืองชุดเดียว อันเป็นอุดมการณ์ที่แนบชิดอยู่กับอุดมการณ์ความเป็นไทย มองข้ามความหลากหลายในสังคมไทย ในอดีต-ปัจจุบันและกลบเกลื่อนประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงที่อยู่นอกกรอบความเป็นกัลยาณี แต่ถ้าสตรีศึกษาจะวิเคราะห์เรื่องผู้หญิง พรหมแดนความรู้ดังกล่าว ก็เป็นเสมือนกับป่าดงดิบที่ยังไม่มีการบุกเบิกแผ้วผางทางแต่อย่างใด เพราะจุดเริ่มของการจะศึกษาเรื่องผู้หญิงจะต้องเริ่มที่การยอมรับและตระหนักรู้เกี่ยวกับเรื่อง ความแตกต่างและความแปลกแยกของตัวตนกับสังคมเสียก่อน เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจกับโครงสร้างอำนาจในสังคมได้อย่างถ่องแท้

การจะปลูกสร้างสตรีศึกษาที่สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับตัวตนของผู้หญิงในสังคมไทยไม่ใช่เรื่องง่าย สาเหตุทางวิชาการ (อันมีรากเหง้าทางการเมือง) ก็สืบเนื่องมาจากสถานะความรู้ประวัติศาสตร์ไทย บทถกสามบทโดยนักวิชาการชาย 3 ท่าน ได้แก่ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ฉลาดชาย รมิตานนท์ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งเขียนขึ้นเพื่อโต้ตอบกับบทความของ เกรก เรย์โนลด์ส เรื่อง “Engendering Thai Historical Writing”¹ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงจุดบอดของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยที่ไม่บันทึก และ/หรือวิเคราะห์มิติเรื่องเพศภาวะ กับประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงในแต่ละช่วงสมัย ผลที่เกิดขึ้นคือชุดความรู้ประวัติศาสตร์ไทยให้เพียงแต่ความคลุมเครือเกี่ยวกับสถานภาพและประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงในประเทศไทยในอดีต ความ

คลุมเครือดังกล่าวได้กลายเป็นพื้นที่ให้อุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐไทยเข้าบริหารจัดการความเข้าใจเกี่ยวกับทัศนคติของสังคมต่อผู้หญิง ทุกวันนี้ถ้าเราทุกคนหลับตาแล้วจินตนาการถึงผู้หญิงในสังคมในประเทศไทย เราจะนึกได้แต่เรื่องราวของผู้หญิงสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่ง ได้แก่ นางนพมาศ ท้าวศรีสุริโยทัย ท้าวสุรนารี แม่พลอย อีกกลุ่มหนึ่งก็จะเป็นนางกาก็ นางผีเสื้อสมุทร ท้าวศรีสุดาจันทร์ (จะมีบ้างที่เราอาจจะนึกถึงอำแดงเหมือน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผู้หญิงประหลาดในประวัติศาสตร์ผู้หญิงไทย) คุณสมบัติที่ต่างกันอย่างสุดขั้วของผู้หญิงสองกลุ่มในประวัติศาสตร์ไทย ทำให้สังคมไทยใช้พฤติกรรมทางเพศของผู้หญิงเป็นสิ่งสำคัญในระบบการจัดสรรทรัพยากรในสังคม ผู้หญิงที่ถูกจับได้ว่าเสียพรหมจรรย์และ/หรือท้องนอกสมรส มักจะถูกลงโทษทางวินัยในโรงเรียนและสถานที่ทำงาน ซึ่งทุกวันนี้มักเคลื่อนไหวทางสังคมต่างก็เห็นว่ามาตรการดังกล่าวไม่ชอบธรรม แต่เราไม่มีคำอธิบายที่มีน้ำหนักพอในการจะลบล้างอุดมการณ์เกี่ยวกับพรหมจรรย์ของผู้หญิงที่ผูกติดอยู่กับความเป็นเมียและความเป็นแม่

ประเด็นที่ว่าผู้หญิงในประวัติศาสตร์เหล่านี้และการใช้พรหมจรรย์เป็นบรรทัดฐานในการประเมินคุณค่าผู้หญิง ต่างเป็นสิ่งที่อุดมการณ์ชาตินิยมไทยได้สร้างขึ้น เป็นสิ่งที่สังคมไทยและนักวิชาการไทยศึกษาเลือกที่จะไม่หยิบมาวิเคราะห์ และในการไม่วิเคราะห์ประเด็นนี้ทำให้เกิดสุญญากาศทางความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายในพฤติกรรมของผู้หญิง บทบาทของผู้หญิงในงานการเมือง เศรษฐกิจของสังคม ชุมชน และครัวเรือน และประสบการณ์ทางเพศของผู้หญิง จำเป็นที่จะต้องกล่าวต่อไปด้วยว่าองค์ความรู้ไทยศึกษาและสตรีศึกษาที่มีอยู่ในทุกวันนี้ มองไม่เห็นสุญญากาศทางความรู้ที่ว่านี้

สตรีศึกษาที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในสังคมได้จะต้องทำความเข้าใจเรื่องชาตินิยมไทยเพื่อให้เกิดความกระจ่างเกี่ยวกับปิตาธิปไตย

---

¹ตามแผนเดิมแล้ว ผู้เขียนจะการแปลบทความนี้ไว้ใน *วารสารจุดยืน* ฉบับนี้ แต่งานนี้ไม่สำเร็จด้วยข้อจำกัดทั้งเวลาและทักษะของผู้เขียนเอง คาดว่าบทแปลนี้จะตีพิมพ์ใน *วารสารจุดยืน* ฉบับหน้า รายละเอียดเกี่ยวกับบทความดังกล่าว โปรดดูใน Craig J. Reynolds, "Engendering Thai Historical Writing," in *Seditious Histories: Contesting Thai and Southeast Asian Pasts* (Seattle and London: University of Washington Press, 2006).

เมื่อประมาณ ค.ศ. 1978 Benedict Anderson ในบทความเรื่อง “Studies of the Thai State: The State of Thai Studies”² ได้กล่าวถึงองค์ความรู้ไทยศึกษาว่าสร้างขึ้นบนมายาคติเกี่ยวกับเอกลักษณ์ในประวัติศาสตร์การเมืองของไทยในฐานะที่ไม่เคยเป็นเมืองขึ้นของชาติตะวันตก ผลของมายาคตินี้ทำให้ไทยศึกษาเติบโตโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์กับองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมของประเทศอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประวัติศาสตร์การเมืองประชาธิปไตยที่ถือกำเนิดขึ้นในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18

จึงไม่น่าแปลกใจแต่อย่างใดที่การเคลื่อนไหวเพื่อความเท่าเทียมและการจัดการเลือกปฏิบัติ ในสังคมไทยเป็นเรื่องที่ยากยิ่ง เพราะองค์ความรู้ไทยศึกษาที่มีอยู่ไม่เคยจะอธิบายให้เห็นถึงความไม่เท่าเทียมและการเลือกปฏิบัติในสังคมไทยที่มีมิติของการรังเกียจทางเพศ ทางผิวพรรณ และทางเชื้อชาติและชาติพันธุ์ได้อย่างถ่องแท้และชัดเจน

จินตนาการร่วมของคนไทย (และคนต่างชาติ) เกี่ยวกับประเทศไทยในอดีต จะจำกัดไว้ที่คนไทยเชื้อสายไทยในกรุงเทพฯ และสังคมไทยที่เต็มไปด้วยความปรองดองภายใต้การปกครองแบบพ่อปกครองลูกของกษัตริย์ไทย เรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมไทยมักจะได้รับการบันทึกในหนังสือแบบเรียนในลักษณะของความขัดแย้งกับรัฐไทยและการสร้างปัญหาความไม่สงบโดยคนชาติอื่น เช่น คติภพเจ้าอนุวงศ์ (ลาว) กบฏฮ่อ (ล้านนา) หัวเมืองมลายูแข็งข้อ บ้านบางระจันแตก (พม่า) เราไม่เคยได้ทราบถึงประสบการณ์ชีวิตของหญิงชายต่างชาติพันธุ์ในสังคมไทยว่าต้องต่อสู้กับอะไรบ้าง และทำความเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไร

ประวัติศาสตร์ผู้หญิงไทยตามแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทย ทั้งในสิ่งที่เป็นแบบเรียนกล่าวถึง (ภาพสองขั้วของสตรีไทยกับผู้หญิงเลว) และสิ่งที่แบบเรียนไม่กล่าวถึง (ประสบการณ์ชีวิตและการมีตัวตนของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม) เป็นกลไกปิดตาปิดใจที่ปิดหู ปิดตา ปิดใจ ให้ผู้หญิง (และผู้ชาย) แต่ละคนมองไม่เห็นปิดตาปิดใจในชีวิตประจำวันและในความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นตัวตนของผู้หญิงเอง

²Benedict Anderson, “Studies of the Thai State: The State of Thai Studies,” in *The Study of Thailand: Analyses of Knowledge, Approaches and Prospects in Anthropology, Art History, Economics, History, and Political Science*, ed. Eliezer B. Ayal (Athens, Ohio: Ohio University Center for International Studies, 1978).

สิ่งที่ประวัติศาสตร์ไทยไม่บันทึกและไม่เผยแพร่ให้ทราบกันแพร่หลายมีหลายเรื่อง และเรื่องที่ไม่บันทึก ไม่เผยแพร่ ไม่ศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิง ณ ตรงนี้ต้องขออนุญาตใช้วิธีการตั้งคำถาม เช่น

- ผู้หญิงในชุมชนในประเทศไทยในอดีตใช้วิธีการอะไรในการจัดการกับปัญหาการท้องเมื่อไม่พร้อม การศึกษาเรื่องนี้จะต้องมาจากสมมุติฐานว่าผู้หญิงไทยในอดีตมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานหรือมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชายหลายคน ทำไมจนกระทั่งทุกวันนี้เราไม่มีการศึกษาเรื่องนี้ ทำไมสังคมไทยจึงยอมรับข้อกล่าวหาว่ากฎหมายอนุญาตการทำแท้งหรือ “แท้งเสรี” ว่าเป็นอันตรายต่อระดับคุณธรรมศีลธรรมของคนไทย
- หญิงรักหญิงในชุมชนในอดีตของประเทศไทยมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในชุมชนอย่างไร และรัฐมีกลไกการจัดการเพศวิถีที่แตกต่างในสังคมอย่างไร การจะศึกษาเรื่องนี้ได้ก็ต้องมาจากสมมุติฐานว่าหญิงรักหญิงเป็นกลุ่มคนทางสังคมที่มีอยู่ในทุกสมัยของสังคมไทย
- รัฐไทยจัดการเรื่องความรุนแรงทางเพศต่อผู้หญิงในอดีตอย่างไร ในกรณีที่ผู้กระทำความรุนแรงทางเพศเป็นทหารในกองทัพ เป็นพ่อค้าต่างชาติ เป็นข้าทาสในเรือนนายเงิน เป็นคนแปลกหน้า เป็นคนรู้จัก เป็นคนในครอบครัว ฯลฯ การจะศึกษาเรื่องนี้ได้ก็ต้องเกิดจากความรับรู้ว่าความรุนแรงทางเพศต่อผู้หญิงมิใช่สิ่งที่เพิ่งจะปรากฏขึ้นในสังคมสมัยใหม่ แต่ทว่า เป็นเนื้อหาของสังคมในทุกกาลและเทศะ
- ความแตกต่างทางเชื้อชาติมีผลต่อชีวิตครอบครัวอย่างไร ทั้งๆ ที่การแต่งงานข้ามเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์เป็นเรื่องปกติในสังคมทุกยุคทุกสมัย แต่องค์ความรู้เกี่ยวกับครอบครัวที่มีอยู่ไม่ได้ให้ความกระจ่างในเรื่องนี้แต่อย่างใด

คำถามที่ยังไม่มีคำตอบเหล่านี้มีอีกมากมาย ประเด็นสำคัญที่ข้าพเจ้าอยากชี้ไว้ตรงนี้ คือ ความเข้าใจและความรู้เรื่องผู้หญิงในประเทศไทยทั้งในระดับสถาบัน (หมายถึงองค์ความรู้ที่ได้มาจากงานวิจัยศึกษาต่างๆ) และในระดับปัจเจก (หมายถึงมุมมองและวิถีคิดของผู้หญิงแต่ละคนที่มีต่อชีวิตและตัวตนของตัวเอง) ต่างอยู่บนพื้นฐานของความไม่รู้ ความเงิบ สุนทรียภาพ ไม่ว่าจะเรียกความขาดหายนั้นอย่างไร

เราจะเรียกความรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานของความไม่รู้ว่าจะไร และจะอธิบาย สภาวะการณ์นี้อย่างไร และเราจะจัดการกับสภาวะการณ์นี้อย่างไร

สตรีนิยมและสตรีศึกษา

สตรีนิยมและสตรีศึกษาในระยะกว่าครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาเป็นความ พยายามที่จะจัดการแก้ไขสภาวะการณ์ความรู้ที่ตั้งอยู่บนฐานของความไม่รู้ทั้งใน ระดับสถาบันและระดับปัจเจก โดยพุ่งความสนใจไปที่สมรรถุมิการต่อสู้ที่สำคัญ สามแห่ง คือ มหาวิทยาลัยอันเป็นสถานที่สร้างความรู้และทักษะในการสร้าง ความรู้ องค์การสหประชาชาติอันเป็นเวทีการเมืองสากล และชุมชนทางสังคม หรือเศรษฐกิจที่ผู้หญิงเป็นสมาชิกหลัก หรือกล่าวในอีกนัยหนึ่งได้ว่า นักสตรีนิยม ใช้กลยุทธ์สามอย่างในการต่อสู้กับปิตาธิปไตยไปพร้อมๆ กัน คือ

หนึ่ง สร้างชุมชนสตรีนิยมในมหาวิทยาลัย เพื่อให้ทั้งสามารถสร้าง ความรู้ใหม่เรื่องผู้หญิง พัฒนาระเบียบวิธีวิทยาสตรีนิยม และสร้างทักษะใหม่ๆ ใน การวิเคราะห์ปิตาธิปไตย โครงการสตรีศึกษา หลักสูตรสตรีศึกษา และศูนย์สตรี ศึกษาล้วนแต่เป็นผลของกลยุทธ์นี้

สอง สร้างฉันทานุมัติในเวทีสหประชาชาติเกี่ยวกับประเด็นเรื่องผู้หญิง เพื่อให้เกิดการผลักดันจากนอกรัฐ อันจะเป็นแรงสนับสนุนให้นักสตรีนิยมที่มีอยู่ ทั่วโลกแต่จำนวนน้อยนิดในแต่ละประเทศสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คำนนโยบายและการจัดสรรทรัพยากรภายในแต่ละประเทศได้ งบประมาณ สนับสนุนงานการเมือง และงานพัฒนาเพื่อผู้หญิงในประเทศโลกที่สามที่มาจาก ประเทศโลกที่หนึ่งต่างก็เป็นผลมาจากกลยุทธ์นี้ทั้งสิ้น

สาม ขยายและสร้างมวลชนที่มีความรู้ความเข้าใจและสามารถเคลื่อนไหว เรื่องผู้หญิงในระดับต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นระดับที่เล็กที่สุดคือระดับปัจเจก ไปจนถึง ระดับชุมชนหมู่บ้าน ประเทศ และกลุ่มสังคม โดยการส่งเสริมให้ผู้หญิงใช้บรรทัดฐาน ใหม่ในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของตนเองในบริบทสังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่หลากหลาย การดำเนินกิจกรรมให้ความรู้ ข้อมูล และข่าวสาร ในเรื่องต่างๆ แก่ผู้หญิง และส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดเห็น ต่างเป็นเสมือนการเปิดมุมมองใหม่เพื่อช่วยให้ผู้หญิงสามารถเก็บเกี่ยวทรัพยากร ทางสังคมและเศรษฐกิจ จนสามารถก้าวออกมาเป็นผู้นำและผู้เคลื่อนไหวในพื้นที่ สาธารณะได้ ผู้หญิงเหล่านี้ย่อมต้องมีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับประสบการณ์

หรือชะตากรรมร่วมกันของตนเองและผู้หญิงคนอื่น การดำเนินงานด้านนี้อาศัยความสำเร็จในการดำเนินกลยุทธ์ที่หนึ่งและที่สอง ความสำเร็จของกลยุทธ์ที่สามนี้ก็เป็นที่ทราบกันทั่วไป

บทความของ วิระดา สมสวัสดิ์ และ อมรา พงศาพิชญ์ ใน *วารสารจุดยืน* ฉบับปฐมฤกษ์ นี้ ให้ภาพรวมของกลยุทธ์ทั้งสาม พร้อมให้ตัวอย่างในกรณีของประเทศไทยอย่างชัดเจน ที่ควรให้ความสนใจอย่างยิ่งคือแนวคิดเกี่ยวกับสตรีนิยม/ขบวนการสตรีนิยมและขบวนการผู้หญิง

สำหรับวิระดาแล้ว สตรีศึกษาคือพื้นที่ทางการเมืองและการเคลื่อนไหวทางการเมือง (activism) ของสตรีนิยม ประวัติการก่อตั้งศูนย์สตรีศึกษาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นเรื่องราวที่สะท้อนให้เห็นความพยายามของนักสตรีนิยมไทยที่อาศัยสายสัมพันธ์และการสนับสนุนจากภายนอกเพื่อให้สามารถสร้างเวทีการต่อสู้ภายในมหาวิทยาลัยได้ และขยายความรู้และความตระหนักรู้เรื่องผู้หญิงออกไปให้กับผู้หญิงนอกมหาวิทยาลัย อันเป็นงานสำคัญที่จะสนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมและการเมืองของประเทศไทย

อมรามองการเติบโตของขบวนการสตรีจากอีกแง่มุมหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นถึงวิวัฒนาการและปัจจัยแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อขบวนการผู้หญิงทั่วโลกที่มีสตรีนิยมเป็นเพียงปัจจัยหนึ่งแต่ไม่ใช่ปัจจัยเดียวของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้หญิง ยิ่งไปกว่านั้น อมราได้ชี้ให้เห็นความสอดคล้อง/จุดร่วมในวิวัฒนาการของขบวนการผู้หญิงทั่วโลกจากจุดเริ่มต้นของสตรีนิยมสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่เรียกร้องในเรื่องสิทธิทางการเมืองที่เท่าเทียมระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย แต่เป็นสตรีนิยมที่จำกัดประเด็นการเรียกร้องให้กับผู้หญิงในระดับปัจเจก มาสู่ยุคของสตรีนิยมที่เข้าสู่เวทีการเมืองโลกและพื้นที่สาธารณะ อันเป็นปัจจัยที่ทำให้ต้องมีการประชุมประนีประนอมทางการเมืองระหว่างสตรีนิยมกลุ่มต่างๆ และตัวแทนรัฐในเวทีองค์การสหประชาชาติ ตลอดจนการเลือกประเด็นผู้หญิงบางประเด็นให้เป็นประเด็นร่วมในการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในเวทีการเมืองสากล ประเด็นเหล่านี้ได้แก่ เรื่องความรุนแรงต่อผู้หญิง สิทธิทางเพศและสิทธิต่อเนื้อตัวและร่างกายของผู้หญิง และการค้าหญิง (trafficking)

การที่ประเด็นทั้งสามนี้เป็นประเด็นทางการเมืองร่วมกันของนักเคลื่อนไหวทางการเมืองเรื่องผู้หญิงทั่วโลกมีนัยยะสำคัญอย่างยิ่ง มีคำถามว่าเพราะอะไร

สังคมทั่วโลกที่แม้จะแตกต่างกันในด้านระบอบการเมือง ศาสนา วัฒนธรรม และ เศรษฐกิจจึงยอมรับโครงสร้างทางสังคมและการเมือง ความเชื่อ และค่านิยมที่ทำให้ ความชอบธรรมกับการกระทำรุนแรงรูปแบบต่างๆ ต่อผู้หญิง

คำถามนี้มีหลายคำตอบ และคำตอบจากสตรีนิยมเองก็ชี้ให้เห็นถึงความ หลากหลายทางความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับผู้หญิง อันสะท้อนให้เห็นถึง สภาวะความรู้เรื่องผู้หญิงที่อยู่บนฐานของความ (รู้น้อยหรือ) ไม่รู้ (เหมือนเดิม)

สตรีนิยมในวันนี้เป็นชุดความคิด เป็นชุดทางทฤษฎี และประกอบขึ้นจาก ความพยายามสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับประสบการณ์และสถานภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของผู้หญิงแต่ละกลุ่มแต่ละเหล่า ดังนั้น ความรู้ที่นักสตรีนิยมสร้างขึ้น จึงเป็นความรู้ที่เป็นอัตวิสัย (subjective) หรือเป็นความรู้ที่ปราศจากความเป็นกลาง ยิ่งไปกว่านั้น ความรู้ของสตรีนิยมและสตรีศึกษาคือความรู้ที่สร้างจากประสบการณ์ ส่วนบุคคล ในเมื่อเรื่องราวชีวิตของผู้หญิงคือสิ่งที่สังคมไม่บันทึก ผู้หญิงเก็บเอาไว้ กับตัวไม่เปิดเผย นักสตรีนิยม/สตรีศึกษาจึงต้องหาวิธีการที่จะสร้างความชอบ ธรรมและความน่าเชื่อถือให้กับความรู้ที่สร้างขึ้นจากประสบการณ์ส่วนบุคคลให้ได้ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับว่าประสบการณ์ชีวิตของผู้หญิงที่บันทึกมานั้นเป็นประสบการณ์ ร่วมของผู้หญิงทั่วโลก

สตรีนิยมมีภารกิจที่สำคัญในการสร้างสิ่งแวดล้อมและปัจจัยเอื้อให้ผู้หญิง สามารถตระหนักถึงศักยภาพ มีโอกาสในชีวิต และสามารถไขประโยชน์จากโอกาส เหล่านั้นได้

ภารกิจหนึ่งของสตรีศึกษา คือ การสร้างเครื่องมือและภาษาเพื่อให้ สามารถสื่อสารกับมวลชนผู้หญิงได้ การต่อสู้ของผู้หญิงในชีวิตประจำวันมีอยู่ใน ทุกสังคมและทุกยุคทุกสมัย แต่ในเมื่อเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการรับรู้มายาวนาน จนกลายเป็นสิ่งที่แม้จะมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า แต่การเห็นนั้นไม่ได้ทำให้เกิด ความเข้าใจแต่อย่างใด แม้แต่กระทั่งตัวผู้หญิงเองก็ไม่สามารถจะทำความเข้าใจ กับเรื่องราวในชีวิต ความปรารถนา และความต้องการส่วนของตัวเองได้

สตรีศึกษา/สตรีนิยม ในประเทศไทย

การจัดทำ *วารสารจุดยืน* เป็นภาระกิจหนึ่งของศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อเปิดพื้นที่สำหรับงานวิชาการ และการอภิปรายประเด็นต่างๆ ด้านสตรีศึกษา/สตรีนิยมในประเทศไทย โดย นักสตรีนิยม/สตรีศึกษา นักวิชาการ/นิสิตในสาขาต่างๆ และผู้สนใจ *วารสาร* เล่มนี้เกิดจากความคิดริเริ่มและการผลักดันของรองศาสตราจารย์วิระดา สมสวัสดิ์ โดยการแสวงหาความร่วมมือและการสนับสนุนด้านงบประมาณจากมูลนิธิวีรภักดิ์ เฟลเลอร์ ซึ่งเป็นพันธมิตรในการขยายงานด้านสตรีศึกษา/สตรีนิยมในประเทศไทยมาโดยตลอด ประจวบเหมาะกับการที่อาจารย์ฉลาดชาย รมิตานนท์ กรรมการ ศูนย์สตรีศึกษาฯบุกเบิกประสงค์จะให้นักสตรีศึกษา/นักสตรีนิยมรุ่นเล็กร่วมมือ ในการที่จะจัดทำหนังสือขึ้นในโอกาสครบรอบ 60 ปี ของท่านอาจารย์อยู่แล้ว *วารสารฉบับปฐมฤกษ์*ซึ่งมีแนวเรื่อง “มองไปข้างหลัง มุ่งไปข้างหน้า” (With Hindsight, Heading Forward) จึงขอถือโอกาสเป็นการระลึกถึงคุณูปการที่สำคัญอย่างยิ่งของครูท่านนี้ ซึ่งต่อสู้ให้สตรีศึกษาถือกำเนิด เติบโต และสถาปนา เป็นสถาบันในรั้วมหาวิทยาลัย *วารสารฉบับนี้*เป็นการรวบรวมงานเขียนที่มีความ หลากหลายทั้งในเชิงประเด็น ลักษณะของการนำเสนอ และลำดับทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนเป็นการรวบรวมงานของนักสตรีนิยมและนักวิชาการรุ่นต่างๆ โดยที่ไม่มี ข้อจำกัดทางด้านเพศ/เพศภาวะ

นอกเหนือจากสองบทความของนักสตรีนิยมรุ่นเก่าชั้นครูที่กล่าวมาแล้ว ข้างต้น ยังมีบทความของ เวทีน ชาติกุล ที่ให้ภาพของการถือกำเนิดและ วัฒนาการสตรีนิยมมาร์กซิสต์ในประเทศไทย อันเป็นแนวคิดสตรีนิยมที่มีอิทธิพล ต่อขบวนการเคลื่อนไหวของนักศึกษาหญิงในช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา ทว่า ทฤษฎีมาร์กซิสต์เพียงลำพังก็ถูกตั้งคำถามถึงข้อจำกัดในเชิงทฤษฎีที่ใช้ อธิบายปรากฏการณ์และประสบการณ์ของการกดขี่ของผู้หญิง ซึ่งเวทีนมองว่า การที่สตรีนิยมมาร์กซิสต์ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์การกดขี่ของผู้หญิง ได้ นั้นเป็นเพราะความจำกัดของแนวคิดมาร์กซิสต์มากกว่าแนวคิดสตรีนิยม แต่ก็ ไม่ได้หมายความว่าแนวคิดสตรีนิยมมาร์กซิสต์จะไม่มีคุณูปการต่อวงการสตรี ศึกษาไทยเลย หากแต่เป็น “หน่ออ่อน” ทางความคิดให้สตรีนิยมไทยได้เติบโต ต่อไป

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของสตรีศึกษา/สตรีนิยมคือความสามารถในการแยกขาดระหว่างภาคทฤษฎีและการปฏิบัติได้ บทความสองชิ้นของ สุนี ไชยรส และ tyrell haberkorn เล่าเรื่องราวการต่อสู้ทางการเมืองของผู้หญิงซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการเติบโตของทฤษฎีสตรีนิยมมาร์กซิสต์ในประเทศไทยที่เวทิงกล่าวถึง สุนีใช้เรื่องเล่า (narrative) ตีแผ่ชีวิตของตัวเองและชี้ให้เห็นถึงการหลอมรวมอุดมการณ์เฟมินิสต์ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์ของตนเองในฐานะผู้หญิงตั้งแต่วัยเยาว์ จนกระทั่งเข้าร่วมการต่อสู้กับกลุ่ม “ผู้หญิงธรรมศาสตร์” ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516 จนถึง 6 ตุลา 2519 ในขณะที่ haberkorn เลือกที่จะศึกษาชีวิตและการต่อสู้ของอาจารย์อุ๋น มาลิก อาจารย์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ที่แม้จะมีส่วนร่วมในขบวนการเคลื่อนไหว 14 ตุลา แต่กิจกรรมของเธอก็ไม่ถูกนับรวมว่าเป็นกิจกรรมทางการเมือง และเธอก็ไม่ถูกนับว่าเป็นนักกิจกรรม และไม่ใช่นักต่อสู้ งานของสุนีและ haberkorn สะท้อนให้เห็นถึงการขาดหายไปของผู้หญิงในหน้าประวัติศาสตร์การเคลื่อนไหวทางการเมืองของไทย haberkorn วิพากษ์นิยามของคำว่า “การเมือง” ที่ไม่ครอบคลุมสิ่งที่ผู้หญิงกระทำและเสนอให้มีการตีความหมายของคำดังกล่าวเสียใหม่

ในขณะที่นักสตรีนิยมจำนวนมากมองว่าความรู้แบบสตรีนิยมถูกสร้างขึ้นโดยมี “ผู้หญิง” เป็นหน่วยวิเคราะห์หลัก ศิริจินดา ทองจินดา กลับเห็นว่าสตรีนิยม/สตรีศึกษาควรจะต้องคำถามกับ “ผู้หญิง” โดยให้เหตุผลว่า การพิจารณามิติทางเพศภาวะเพียงอย่างเดียวหากไม่เชื่อมโยงกับมโนทัศน์อื่นๆ อาทิ ชาติ การข้ามพรมแดน ระบบทุนนิยมข้ามชาติ ฯลฯ อาจทำให้สตรีนิยมไทยมีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ที่มีความสลับซับซ้อนและมีบริบทเฉพาะ ตลอดจนทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในสภาพที่เป็นรองอย่างเป็นสภาวะ

Keiko KISO ศึกษาการอพยพแรงงานและบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานตั้งแต่ช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา จากการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยใช้วิธีวิจัยแบบชาติพันธุ์พรรณนา KISO พบว่าการเปลี่ยนแปลงของการอพยพแรงงานหญิงในภาคอีสานเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงค่านิยมทางเพศภาวะว่าด้วยความคาดหวังและบทบาทหน้าที่ในการดูแลครอบครัวของผู้หญิง แต่เดิมผู้หญิงที่เป็นโสดสามารถอพยพไปเป็นแรงงานด้วยเหตุว่าเธอไม่มีภาระในการดูแลครอบครัวในขณะที่ผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูกต้องย้ายถิ่นฐานกลับมาดูแลสามีและลูก

แต่ปัจจุบันพบว่าผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูกแล้วสามารถอพยพไปเป็นแรงงาน
 ภายใต้งื่อนไขที่ว่าสมาชิกผู้หญิงคนอื่นมารับถ่ายโอนภาระในการดูแลครอบครัว
 โดยนิยามการอพยพของตนใหม่ว่าเป็นการแสดงความรักรับผิดชอบต่อครอบครัว
 เช่นกัน

หนังสือและวิทยานิพนธ์รวม 4 เล่มที่ถูกหยิบมาทบทวนและวิจารณ์ใน
วารสารจุดยืน ฉบับปฐมฤกษ์นี้ ประกอบด้วยงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโท 3 เล่ม
 และปริญญาเอก 1 เล่ม งานทั้งหมดสะท้อนให้เห็นการนำเอาทฤษฎีสตรีนิยมมาใช้
 เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลในลักษณะต่างๆ วรรณุช จรุงรัตนาพงศ์ วิเคราะห์
 งานของ เสนาะ เจริญพร ที่ทำการศึกษาภาพตัวตนของผู้หญิงที่ปรากฏใน
 วรรณกรรมช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2530 หรือ “ยุคฟองสบู่” ซึ่งเมื่อใช้มุมมองสตรี
 นิยมในการพิจารณาวรรณกรรมและบทสัมภาษณ์กรณีศึกษาแล้ว จะพบว่าการนำ
 เสนอภาพว่าผู้หญิงทำงานเป็นผู้หญิงทันสมัยและเป็นผู้หญิงก้าวหน้าแท้ที่จริงแล้ว
 เป็นกับดักของปีศาจปไตยที่มีความสลับซับซ้อนและแยบยลมากยิ่งขึ้น

อภิญา เพ็องฟูสกุล อ่านและวิจารณ์งานของ Kathryn Blackstone
 เรื่อง “Women in the Footsteps of the Buddha: Struggle for Liberation in
 the *Therigatha*” ซึ่ง Blackstone ศึกษา *เถรีคาถา* โดยการใช้การวิเคราะห์เนื้อหา
 (content analysis) เปรียบเทียบความแตกต่างในเชิงประสบการณ์ในการบรรลุ
 ธรรมของพระอรหันตเถระและพระอรหันตเถรี อภิญาพบว่ามึลักษณะบางอย่าง
 คล้ายคลึงกัน แต่มีความแตกต่างอย่างมีนัยยะสำคัญ ความแตกต่างที่ว่านี้เป็น
 ความแตกต่างที่มีรากฐานมาจากเพศภาวะ นอกจากนี้ สิ่งที่อภิญาตั้งข้อสังเกต
 กับงานชิ้นนี้คือการศึกษาระดับประสบการณ์ทางศาสนานั้นมีหลายระดับ และเมื่อเป็น
 ประสบการณ์ที่พ้นระดับโลกุตระไปแล้วก็จะขาดภาษาในการสื่อสารถ่ายทอด

วิทยานิพนธ์ปริทัศน์โดย ปาริฉัตร เพชรอ่อน แนะนำวิทยานิพนธ์
 สตรีศึกษา 2 เล่ม ของมหาบัณฑิตสาขาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
 เชียงใหม่รุ่นแรก วรรตน์ สมสวัสดิ์ และ ชายไทย รักษาชาติ ใช้แนวพินิจสตรีนิยม
 ในการมองปัญหาการค้าหญิงข้ามชาติ วรรตน์วิเคราะห์บันทึกข้อตกลงเรื่อง
 แนวทางการปฏิบัติร่วมกันระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการกรณี
 การค้าเด็กและหญิง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2546 ในกรอบของความรุนแรง 3 ลักษณะ
 คือความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางวัฒนธรรม
 ส่วนชายไทยศึกษาปรากฏการณ์สื่อลามกที่เกิดขึ้นในพื้นที่อินเทอร์เน็ต และเสนอ

ว่านิยามของการคำหึงในปัจจุบันเป็นนิยามที่ไม่ครอบคลุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง

โดยภาพรวมของวารสารฉบับปฐมฤกษ์นี้อาจดูเสมือนว่างานเขียนชิ้นต่าง ๆ ได้ผ่านความพยายามในการจัดแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ งานทางทฤษฎี (สตรีศึกษาในประเทศไทย) และงานที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหว (ขบวนการเคลื่อนไหวของผู้หญิงในประเทศไทย) หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว ขอบเขตของงานภาคทฤษฎีและการเคลื่อนไหวของสตรีนิยม/สตรีศึกษาไม่สามารถแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ยิ่งไปกว่านั้น งานเขียนเกือบทุกชิ้นสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของประสบการณ์ส่วนตัวของผู้เขียนเองกับองค์ความรู้ที่ถูกสร้าง/รื้อสร้าง

สุดท้ายนี้ **วารสารจุดยืน** ฉบับปฐมฤกษ์นี้ ไม่สามารถออกได้ทันกำหนด หากปราศจากบุคคลที่สำคัญเหล่านี้ ได้แก่ รุ่งนภา อาษากิจ ช่วยตรวจสอบการเขียนรายการอ้างอิงและบรรณานุกรม ภัควดี ลักษณะศิริ และ กิติชัย เหลี่ยมวานิช ช่วยจัดทำภาพประกอบในวารสารและปรับปรุงหน้าเว็บไซต์ สุกัญญา อิศรางกูร ณ อยุธยา และ ณิชฐา โกมลวาทิน ช่วยประสานงานในส่วนที่เกี่ยวข้อง สุนทรীরมณียกุล และ จรูญรัตน์ ทองภูเบศร์ ช่วยจัดรูปเล่มและอำนวยความสะดวกในการจัดพิมพ์ ผู้วิจารณ์งานทุกท่าน และกองบรรณาธิการ ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดทำวารสารมาโดยตลอด ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

วารสารจุดยืน ฉบับหน้าพบกับท่านในสาระแนวเรื่องที่พลาดไม่ได้ **“รัฐและสตรีนิยม”** นักสตรีนิยม/สตรีศึกษาต้องติดตาม

พริศรา แซ่ก้วย

บรรณาธิการ

วรรณ ทงสิมา และ รมเย็น โกไศยกานนท์

ผู้ช่วยบรรณาธิการ